چۆن سەیری تەلەفزیۆن بکەین.. ئاراس سەعید

تیۆدۆر ئادۆرنۆ (1903 – 1969) سۆسیۆلۆگ و فەیلەسووفی قوتابخانەی تیۆری فرانکفۆرت
لەساڵی 1954 لە وتارێکدا، بە ناونیشانی (چۆن سەیری تەلەڤیزیۆن بکەین/ How to Look at Television) کە دواتر تێزەکەی لە پەرتووکێکدا لە ساڵی 1991دا بەناوی (پیشەسازی کولتووری/Culture Industry) بڵاو کردەوە.
لەتێزەکەیدا ئادۆرنۆ، ئاماژە بەوە دەکات لە کولتووری ئەمڕۆدا کەس لە کاریگەری میدیا و تەلەفزیۆن قوتاری نابێت، ئەمەش بەهۆی توانا و دەسەڵاتی میدیا بۆ دەستڕاگەیشتن بە خولیا و ئارەزووەکانی ئێمە و، چۆنیەتی لەقاڵبدانی بیرکردنەوەمان. ئەوەی کە میدیای مۆدێرن لە ئەمەدا دەستی پێدەگات، شتێکە کە ئادۆرنۆ دەڵێت: جیاوازە لەگەڵ ئەوەی لە سەدەی نۆزدەهەم کە میدیا توانای ڕاوکردنی هەموو کەسێکی نەبوو. ئەمەش بەهۆی سادەیی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی بینەر، وەک ئەوەی لە کوێ دەژیا یان بەشێک بووە لە کام چینی کۆمەڵایەتی، لە کاتێکدا ئێستا، گۆڕانکاری لە پێکهاتەی کۆمەڵناسی بینەردا ڕوویداوە و (Adorno 1991: 161) لەگەڵ زیادبوونی بەرهەمهێنان و هەڵبژاردنی سەکۆی بینیندا تێکەڵ بووە. (کولتووری باوی میدیایی) دەستی بەسەر هەموو میدیاکان و ناوەڕۆکی هونەریدا گرتووە و ناوەڕۆکەکەی ئاڕاستەی هەمووان دەکرێت و ڕزگاربوون لێی قورستر دەکات. بەرهەمی میدیاکان بە ڕادەیەک زیادی کردووە کە خۆ لە دوور خستنەوەیان نزیکە لە مەحاڵەوە؛ تەنانەت ئەوانەی پێشتر لە کولتوری باو دوور بوون چ دانیشتوانی گوندنشین لەلایەک و ئەوانەی ڕۆشنبیرییەکی ئاست بەرزیان هەبوو (وەک یەک) کاریگەرییان لەسەرە.(Adorno 1991: 160)
ئادۆرنۆ ڕوونی دەکاتەوە کە بۆچی میدیا کاریگەری سیحری ڕاکێشانی بۆ هەموو کەسێکە وەک یەکە و دەڵێت کە لەناو بەرنامەیەکی تەلەفزیۆنیدا بۆ نموونە: هەندێک چوارچێوەی ئاماژەدان هەن، هەر ئەم چوارچێوەی ئاماژەپێدانانەن کە چەشنە پەیوەندیدارە تایبەتییەکان بۆ بینەر بەرهەم دەهێنن، ئەو ئەمانە بە (کاریگەرییە کۆمەڵایەتییە-دەروونییەکان) ناودەبات(Adorno 1991: 158) کە ئەم جۆرە کاریگەرییانە دەتوانن کاریگەری زیانبەخشیان لەسەر کۆمەڵگا هەبێت چونکە ڕەنگە مرۆڤەکان نەک تەنها تێڕوانینێکی ڕاستەقینە بە واقیع لەدەست بدەن، بەڵکو لە کۆتاییدا ڕەنگە هەر توانایان بۆ

ئەزموونی ژیان بەهۆی لەچاوکردنی بەردەوامی چاویلکەی شین و پەمەییەوە مات بێت.(Adorno 1991: 171) بە ونکردنی ئەوەی کە چی ڕاستەقینەیە و چ ساختەیە. سەرەڕای ئەوەش، ئادۆرنۆ پێی وایە کە تەلەفزیۆن فۆڕمی هونەری خۆی لەدەستداوە و ئێستا گرنگی بە ژمارەی بینەران دەدات بە پێچەوانەی کوالیتی بەرنامەکان. ئەمەش بە بۆچوونی ئەو بووەتە هۆی سەردەمێک کە میدیا زانیاری بەشێوەی (تۆتۆلۆژیی/ هەمان بێژی) بەرهەم دەهێنێت(Adorno 1991: 169)، بۆیە بینەران هەست دەکەن کە پێشتر ئەو بەرهەمەیان بینیوە، یان لانیکەم پێشتر هەمان فۆرمیان ئەزموون کردووە.

پیشەسازی کولتووری

بەدیدی ئادۆڕنۆ سیستەمی سەرمایەداری لە ڕێگەی (پیشەسازی کولتوورییەوە) پەیکەربەندی مر□ق داد□□ژ□تەوە بۆ تایپێک لە مر□قی نامۆ و پاسیڤ. بەدەربڕێنکی دیکە؛ پیشەسازی کولتووری سوبێکت لە جەوهەری خۆی دادەماڵێت و دەیگ□□□□ت بۆ تایپێک، کە نموونەی جەستە و ڕۆحیان بەگوێرەی پڕۆگرام و ئامڕازە تەکنیکییەکان بێت. دەتوانرێت بڵێین ئەمە نوێنەرایەتی ئەوە دەکات کە چۆن میدیا بووەتە بەرهەمی کۆمەڵگای سەرمایەداری.

بۆچوونەکانی ئادۆرنۆ لە بۆچوونەکانی ئاڵتۆسێرەوە نزیکە (ئاڵتۆسێر ئەمە بە ئامێری دەوڵەتی ئایدیۆلۆژی ناودەبات) کە وایکردووە کە پەیامە ئایدیۆلۆژییەکان ئاسانتر کاریگەریان هەبێت لەسەر جەماوەر. بەڵام ئادۆرنۆ پێی وایە ئەمانە (پەیامی شاراوەن) لە ژێر کۆنتڕۆڵی هۆشیاری دەرباز دەبن و لە مێشکی بینەردا نوقم دەبن بەبێ ئەوەی ئاگاداری ڕوودانی بێت؛ (پەیامی شاراوە لە کۆنترۆڵی هۆشیاری دەرباز دەبێت، سەیری ناکرێ). ئادۆڕنۆ بۆ تێگەشتن لەم نامۆبوونە مرۆییە، بەهۆی پەیامە شاراوەکانەوە، نموونەی کاتەکانی پشووی چینی کرێکاران دەهێنێتەوە و بە تێڕوانین لە ژیانی ڕۆتینی کرێکاران لە شارەگەورەکاندا، چەمێکیکی نوێی دادەهێنێت، ئەویش (ژەهراویکردنی کاتی پشوو/ Les loisirs deviennent toxiques) ئادۆرنۆ بە قووڵی تیشک دەخاتە سەر کاتەکانی وچان و پشوو و □رگرتنی کرێکاران، بەتایبەتی کۆتایی ئێواران و ڕۆژانی پشوو. بەدیدی ئادۆڕنۆ سەرمایەداری مۆدێرن لە ڕێگەی پیشەسازی کولتوورییەوە کاتەکانی پشوو بەو شێوەیە پڕۆگرام دەکات، کە خۆی دەیەوێت. کاتەکانی پشوو لە بنەمادا بۆ پشوو □رگرتن و پاڵدانەوە نیە، بەڵکو هەلومەرجێکە بۆ خۆپەروەدەکردن و فراوانکردنی ئاسۆی بیرکردنەوەمان، لە ڕێگە میدد□مە بەردەستەکانەوە. بۆ نموونە تەماشاکردنی پڕۆگرامێکی تەلەفیزیۆنی ل□ بارەی نامۆبوونی کرێکاران، فیلمێک ل□ بارەی

ئازادییەوە، خوێندنەوەی کتێبێک لەبارەی سیاسەتەوە. وەلێ ئادۆرنۆ پێی وایە، کاتەکانی پشوومان لەژێر بەزەیی دوونیایی مەدەرن و پیشەسازیدایە، کە لەناو کات و شوێندا ناتوانین خۆمانی لێ قوتار بکەین. بەدەربڕینێکی دیکە، پیشەسازی کولتووری بەشێکە لە کۆمەڵگەی سەرمایەداری مەدەرن و ناتوانین لە کۆمەڵگەیی داببڕین،(سینەما، فیلمەکان، ڕادیۆ، تەلەفیزیۆن، میدیا) بە ئەوە بەرهەمهاتوون هزری مرۆڤ بەو شێوازە پڕۆگرامبکەن، کە تووشی بیربڕاوی بێت، تا کە بیریان لەسەر ئیرادەی گۆڕینی واقیعی سیاسی نەمێنێت.

لەساڵی 1954 لە وتارێکیدا، بە ناونیشانی (How to Look at Television)لێکۆڵینەوەی لەبارەی لێکەوتەکانی تەلەڤیزیۆنەوە کرد و لە فۆرمە هونەرییە نوێیەکەی تەلەڤیزیۆنی کۆڵییەوە. ئادۆرنۆ پێی وابوو، لە بنەمادا تەلەڤیزیۆن بە مەبەستی ئازادییە. هەروەها ئارگومێنتی لەبارەی ئەوەوە کرد، کە تەلەڤیزیۆن پەیغەمبەرێکی ساختەچییە لە سەردەمی مەدەرندا وەک خەواندنی موگناتیسی وایە بە مرۆڤایەتی. بۆ نموونە پڕۆگرامی هەواڵەکان بریتییە لە کۆمەڵێک چیرۆکی دراماتیکی و ورژێنەری سیاسی، کە هەموو گریمانەیەک لەناو دەبن بە ئەوەی بزانین لەنێو زیندانێک، ئازاد دەژین. دوونیای شاشە هێرشی ئەهریمەنی هەسارەیەکی دیکە نیشان دەدات. وەلێ هیچ گرنگییەک بە ژیانی واقیع نادات.

(تیۆدۆر ئادۆرنۆ و ماکس هۆرکهایمەر) لە کتێبی (دیالێکتیکی ڕۆشنگەریدا/ Dialectic of Enlightenment) پێیان وابوو، ڕۆشنگەری بزووتنەوەیەکی کەلتووری بوو بۆ ئازادکردنی عەقڵ لە ئەفسانە و خورافیات، کەچی تەلەفیزیۆن وەک ئەهریمەنێک، هەژموونی خۆی سەپاندووە، بە شێوەیەکی بونیادیی لەگەڵ ئەو باوەڕانەدا دەرگیرمان دەکات، کە جیاوازن لە باوەڕەکانی خۆمان.

لە چەمکی پیشەسازی کولتووریدا، ڕەخنە لە میدیای جەماوەری و کولتووری جەماوەری دەگرێت. بەدیدی ئادۆرنۆ، میدیای جەماوەری، ڕۆڵی پەیغەمبەرێکی درۆزن دەگێڕێت لە فریودانی جەماوەردا، بە ناوەڕۆکێکی خالی لە ئەندێشەی ڕەخنەیی سەرنجی جەماوەر ڕادەکێشێت. بەڵام تابلۆ کێشراوە بێهۆشکەرەکە کە لە ڕێگەی ناوەڕۆکێکی دیزاینکراوەوە دەرخواردمان دەدرێت زۆرجار بە دژە چیرۆک و ڕوانگە ڕەخنەییەکانی چاومان دەبەستێت و کوێرمان دەکات، بەوەی کە بەو شێوەیە وابەستەی خۆیمان دەکات و لەگەڵیدا ئاوێتە دەبین. ئادۆرنۆ دەڵێت: (سەرمایەداری هەرگیز ئەوەمان پێنافرۆشێت کە دەمانەوێت.)

بەرخۆریزم لە سەرمایەداری مەدەرندا پانتاییەکی فراوان لە پیشەسازی کەلتووریدا، داگیردەکات. پیشەسازی کولتووری پەیمان دەدات؛ گەر پارەمان هەبێت، ئەوەی دەیخوازین، دەتوانین بەدەستی

بهێنین. پەپێچەوانەوە ئادۆرنۆ پێ وایە، هیچ کات ناتوانین دەستمان بە ویستە ڕاستەقینەکانمان بگات. بنەڕە تەلەفیزیۆن کاتێک ڕیکلام بۆ کالایەک دەکات، سەرەتا بەدیمەنی پەیوەندییەکی توندووتۆڵی کۆمەڵایەتی دەستپێدەکات لە یەکێک لە بۆنە خێزانییەکاندا، لەناکاو جۆرێک کاڵا دێتە ناو دیمەنەکەوە. ویستەکانی تۆ، ڕزگاربوونە لە تەنهاییەکی بێهودە، کەینی ئەوکاڵایە نە مەتیقە دەرونییەکانی تۆ خالی دەکاتەوە، نە کۆمووکورتییەکانت پڕ دەکاتەوە، تەنانەت ئەگەر بیبیتە خاوەنی تەواوی ئەو کاڵایانە، وەلێ تۆ پەیوەستت بە پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی پتەوە، کە هیچ کات سەرمایەداری ئەوە بۆ تۆ فەراهەم ناکات.

Works Cited

Adorno, T (1991.) Culture Industry. London: Routledge

Althusser, L (1971.) Lenin and philosophy, and other essays. London: Vintage

[Online resource] http://plato.stanford.edu/entries/adorno/#3 Accessed 02/02/2015

بۆچی شکسپیر لە ترازیدیاوە ڕووی کردە کۆمیدیا؟.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

وەك چۆن شکسپیر لەترازیدیادا نووسەرەکی شانۆیی کەم وێنە بووە، لەهەمان کاتیشدا لە نووسینی شانۆی کۆمیدیشدا باڵا دەست بووە و لە تەمەنی خۆیدا 17 شانۆگەری کۆمیدی نووسیوە، کۆمیدیای شکسپیری بە کۆمیدیای ڕۆمانسیش ناودەبرێت،

لەسەردەمی ئەلیزابیسی دا کۆمیدیا مانایەکی جیاوازی هەبوو، زۆر جێگەی بایەخ بووە، زۆر جاران شانۆگەرییەکان دەبوا بە ئەنجامەکی بەختەوەر کۆتایی بێت، شکسپیر ویستویەتی بە حەزی زۆر لە بینەرانی کردووە، کە ئارەزوویان ئەوە بووە ترازیدیاکانی شکسپیر بەو کۆتاییە مەرگەساتانە نەت، کە دووچاری جۆرێك لە دڵگرانی و خەمێکی

دەکردن، بە لەناوچوونی کاراکتەرە ئەرێنی و ڕۆمانسیەکانی و سەرکەوتنی خیانەت کاران و چاوچنۆك و تەماع کارانی دەسەڵات.
ئەگەرچی شسکپیر ویستویەتی درێ لەگەڵ واقیع دا نەکات و ڕووداوەکان وەك خۆی بەرجەستە بکات و لەگەڵ بینەرانی خۆیدا راستگۆ بێت، بەڵام هەمیشە بینەر ویستویەتی ئەوەی لەواقیع دا دەیبینی لەشانەو سینەمادا دووبارە نەبێتەوە، ئەوشتە ببینێ کە ئاواتی بە دەخوازێ و بەشێکە لە خەون و ئاواتەکانی.
بۆیە شکسپیر ویستی لەڕێگەی نووسینی شانۆی کۆمەدی ئاواتی بەشێك لەو بینەرانە بێنێ، بە ڕەچاو کردنی ئەوەی کە هەموو بینەران لەبەرچوون و دنیا بینی دا وەك یەك نین، وەك چۆن زۆرێك لەبینەران بەشانۆگەرییە تراژیدییەکانی کاریگەر دەبن، بەڵام بەشێکی تر هەن ئارەزووی شانۆی کۆمەدی دەکەن .
لەلایەکی ترەوە شکسپیر بەم چەند شانۆگەرییە کۆمەدییە ویستویەتی بڵێ ئەو دەسەڵاتی لە بەسەر هەموو فۆرمەکی شانۆییدا دەشکێ و بەتەنیا تراژیدیا نەبەستراوەتەوە، بۆیە خۆی لەژێر شێوازی جیا جیای شانۆیی داوە، بەهەمان ئاستی شانۆگەرییە تراژیدیاکانی.
ئەم حاڵەتە هور تەنهالە شانۆدا نەبووە، بەهەمان شێوە لەسینەماشدا، هەر تەنها شانۆگەرییە تراژیدیاکانی شکسپیر نەکراون بەفیلم بەڵکو زۆرێك لەشانۆگەرییە کۆمەدی و ڕۆمانسییەکانیشی، لەسینەماشدا هەمان سەرکەوتنیان بەدەست هێناوە کە لەشانۆدا هەبووە.

گرنگترین شانۆگەرییە کۆمەدیەکانی شکسپیر بریتی بوون لە:
خەونی نیوەشەوی هاوین، کارەکان بەکۆتاییەکانیانەوە، (وەك حەزی لەدەکەیت، سیمیلین، خۆشەویستی هەوڵەکی بە هودەیە، هاوار بەهاوار، بازرگانی ڤینیسیا، هاوسەرە خۆش بەزمەکانی وندرسون، ژاوەژاوەکی بە ئەنجام، بیرسیلیس، میر تیر، ڕاهێنانی پلنگ، کۆمەدیای هەڵەکان، گێژەڵوکە، شەوی دوانزەهەم، دوو خزمە باشەکان، حیکایەتی زستان.
هەندێ لەڕەخنەگرانیش پێیان وابووە، ئەو شانۆگەریانەی بەکۆمەدیا ناونراون، لەڕەسەندا شانۆگەری ڕۆمانسین.
شکسپیر هەوڵی داوە لەرووی زمان و دیالۆگەوە، بەشێوازێکی کۆمەك شەفاف ترو ساناتر شانۆگەرییەکانی داڕێژێ و زمانەکی میللیانەیان بداتێ، کە بەشی زۆریان لەم خاڵانەدا گرد دەبوونەوە:

- لەو شانۆگەرییە کۆمەدیانە بەپلەی یەکەم پشتی بەدیمەن و ڕووداو بەستووە، کە لە ڕێگەی دروست کردنی هەندێ دیمەن و جوولەی کۆمەدی بینەر بێنێتە پێکەنین .

- ململانێ ی گەنجە دەـــدارەکان کە زۆرجـــاران کێشەیـــان لەگەڵ گەورەکانییان دابوو .

*لێك جودا بـوونەوەو پاشـان گەڕانەوە بۆ بـاوەشی یەکتـر، لەچوارچیوەی کۆمەڵێ دیمەنی سەرەژێرو تەنز ئامێزدا.

- تەڵەکەبـازی و ئەنجامەکـانی، کە بینەر زۆرجـاران بەهۆی ئـــاشکرابوونی ئەو تەڵەکە بازیـــانەو ریســوا بـــوونی کاراکتەرەکانی دڵخۆش بووەو کەوتەتە پێکەنین .

*کێشەو گرفتەکانی ناو خێزان، کە هەندێ جار بینەر لەگەڵ ئەو واقیعە تایبەتیانە پێکەنیووە، ڕەنگە زۆر جاران واقیعی خۆی تێـــدا دەزیبێتەوەو ئەویـــش بـــووبێتە بەشێـــك لەڕووداوو کاراکتەرەکانی.

یەکێك لەدیارترین شانۆگەرییە کۆمەدیەکانی شکسپیر (خەونێك لە نیـــوەشەوی هـــاوین دا) ی شکســـپیرە، کە دەکەوێتە نێـــو چوارچیوەیەکی خەیاڵی،هاوکوف لەگەڵ واقیع داو رووداوەکانی لە(ئەسینا) روودەدەن، لەو نمایشەدا کاراکتەری (بۆتەم) دەبێتە گوێ درێژو ئاشقی تیتانیای شاژن دەبێت، بۆیە هەندێ جار نمایشەکە بە ناوی(خەونی بۆتەم) یش ناونراوە.

هەروا نمایشی (شەوی دوانزەهەم) شانۆگەریەکی کۆمەدی نەبووە کە هەر تەنهـا خەڵـك بهێنێتە پێکەنیـن، بەڵکـو لە بنەچەدا شانۆگەریەکی ترازیدی بووە، بەڵام شکسپیر بەرگێکی خەیاڵی لەبەر کردووە، شانۆگەریەکی لەناو شانۆگەریەکی تر داڕشتووە و دابەشی کردووە بۆ چەند بەشێك، لەهەر یەکێکیان خەونێکی دیاری کردووە و هەموو خەونەکانیشی بەیەك بەستۆتەوە.

بۆیە زۆرێـك لەڕەخنەگـران ئەو شێـوازەی نێـوان ترازیـدیاو کۆمەدیایان لەشانۆگەریەکانی شکسپیر بەشێوازی (کۆمەدیای ترازیدی Tragicomedy) ناو ناوە.

فیلمی سەردەمی ون بوون

سـاڵی 2015 دەرهێنەری ناسـراو (ریتشاردبراسـیول) فیلمێکـی کۆمەدی دەربارەی ژیانی شکسپیر بەرهەم هێنا کە تێیدا سوودی لەچیرۆکێکی واقعی شکسپیر بینـیووە.

دەرهێنەر ئەو سەردەمەی لەژیانی شکسپیر ناو ناوە (سەردەمی ون بوون) و تێیدا باس لەژیانی سادەی ڕۆژانەی شکسپیر دەکات بەر لەوەی ئەو نـاوداریەتیە جیهـانییەی هەبێ، لەوانە باسـی ئەوە دەکات کە چۆن شکسیپیر چۆتە تیپێکی گەرانی رێك، بەڵام دواتـر لەتیپەکە دەریـان کـردووە، بۆیە بەناچـاری لەجلـو بەرگێکی نەناسراودا، دەستی کردووە بەکاسبی تەماتە فرۆشی لەبازاڕەکانی لەندەن.

دەرهێنەر شکسپیری کردووە ب□ پیاوێکی بێ کارو کاسبی، کە ئەو بێ کاریەی زۆر جاران هەڕەشەی ل□ ژیانی خێزانی کردووە، بۆیە سەری خۆی لەگوندەکەی خۆیان(ستراتفۆرد) هە ڵگرتووە، بەو ئاواتەی بچێتە شارو دەست بکات بەکاری نووسینی شانۆگەری.
دەرهێنەر بۆ وێنگرتنی ئەم رووداوانەی ژیانی شکسپیر رووی کردۆتە شوێنی لەدایك بوونی شکسپیر، کە پێشتر بە ناوی (ولیەم) ناو نرابوو، بۆ ئەوەی لەوێ شوێنەوارەکانی ئەو نووسەرە بلیمەتە بەسەر کاتەوە.

ئەو باڵادەی ئێمەشی شاد کرد.. عەبدوڵا ساڵح

هاوڕێی ئازیزم (چاوە – فاتیح شێخ) بەرهەمێکی ئەدەبی قەشەنگی ڕاناوە لە (١٧٥) لاپەڕەدا بە ناوی (باڵادی شادی) . شێوازی چاپکردنەکە دەستکورتی نوسەری پێوە دیارە، قەوارەیەکی مام ناوەندی، دوور لەهەمو زریق و باقێک کە هەندێک کتێبی بێناوەرۆکی ئەم سەردەمەی پێدەڕازێندرێنەوە، بەڵام کەدەچیە ناو ئەم باڵادە، شاکارێکی (توحفە) ئەدەبی بەدی دەکەی کە تاکو ئێستا لەنێو ئەدەبیاتی کوردیدا یا نەبووە یا من نەمدیوە. لە هەموو شتێکا جیاواز لەوانی تر تەنانەت ، لەبری پێشەکی – پاشەکی – لەدوا لاپەڕەدا نوسیوە بەناوی (لەباتی پێشەکی ، پاشکۆ و سوپاس).
سەرەتا دەبێ بڵێم، من نە شاعیرم و نە ئەدیب و نە ڕەخنەگر، بەڵکو خۆم بە ئەدەب دۆست دەزانم، بۆیە ئەگەر هەڵسەنگاندنەکەم کەم و کورتی تێدا بوو دەمبورن چونکە ئەو شاکارە ئەدەبیە خستمیە نێو گێژاوێکەوە خەریک بوو سەری خۆمی لێدەرنەکەم ، بەڵام دواتر دڵخۆش وشادی کردم ! هیوادارم خوێنەرانی لەمەودوای ئەم باڵادە ئاوا پێی شاد بن.
دوای خوێندنەوەی لەخۆمم پرسی، ئەرێ ئەوەی خوێندمەوە چی بوو ؟ ڕۆمان بوو ؟ نەخێر! ئەی شیعر بوو ؟ نەخێر! ئەی پەخشانە شیعر بوو ؟ نەخێر ! ئەی چیرۆک بوو ؟ نەخێر! ئەی ......چی بوو؟
نەخێرسەبکی داڕشتنەکەی ئەم کتێبە هیچیان نەبوو ، بەڵام هەموشیان

بوو!!
ئەدی ناوەرۆکەکەی چیبوو ؟ مێژوو بوو؟ نەخێر ! سەرگوزەشتە بوو؟ نەخێر ! گۆرانی بوو ؟ نەخێر! ئاواز و مۆسیقا بوو؟ نەخێر! تابلۆی ڕەنگین و جوان بوو ؟ نەخێر ! فۆلکلۆر بوو ؟ نەخێر ! عیشق بوو نەخێر ! فەلسەفە بوو ؟نەخێر! گەڕانەوەی مێژوو بوو ؟ نەخێر! سەرگوزەشتەی کەسەکان بوو؟ نەخێر !….
نەخێر ناوەرۆکی ئەم بەرهەمە هیچیان نەبوو، بەڵام هەموشیان بوو !!
ئەدی پاڵەوانەکەی کێبوو ؟ (شاد ، شادی ، گەشە ، شاهۆ ، دایە حەبیبە ، کەسنەزان و ئەوانی تر) ، نەخێر هیچیان نەبوون و هەموشیان بوون.
ئەدی زمانە کوردیەکەی ؟ دیالیکتی هەورامی ؟ سنەیی؟ و دواتر سلێمانی؟ بەڵێ هەموو ئەو دیالیکتانە بوو بەشێوازێک کە لەوپەڕی جوانیدا پێکەوە نەخشاندبوونی ، ئەمجا جگە لە زمانی کوردی ، فارسی و ئینگلیزی و تەنانەت عەرەبیشی تێکەڵ کردبوو.

(چاوە) سەرەتا، تابلۆیەکمان دەخاتە بەردەم کە یەکترناسینی کیژ وکوڕێکی لاوی کوردزمانی کوردستانی ئێرانە لە دیسکۆیەکی شاری لەندەندا – بەریتانیا – دوای سەماوکەیف، لە قەتاردا دەکەونەلای یەک و پێکتر ئاشنا دەبن، ئەم یەکتر ناسینە دەبێتە هۆی تێکەڵاوی دوو بنەماڵە و ئیتر دەستپێک لەرەوەیە، کۆمەڵێک بەسەرهاتی هەریەک لە و پاڵەوانانە خۆی دەنوێنێ و سەرمان دەکا بە داڵان و کون و کەلەبەری مێژووی دوور ونزیک و دەمناخاتە گریان و دواتر شادمان دەکا.
ڕوداوەکە چیبوو ؟ یەک ڕوداو بوو؟ نەخێر هەر ڕوداوێک نەبوو، بگرە کۆمەڵێک سەرگوزەشتەو ڕابردوی کۆمەڵێ مرۆڤێکی ئەم سەردەمە کە بەدەست زوڵم و زۆرەوە ناچارن زێدی خۆیان جێبهێڵن و سەری خۆیان هەڵگرن ، بەڵام بۆ وڵاتێک نا کە پێی بگوترێ ((وڵاتی غەریبی)) بەڵکو بۆ وڵاتێک کە تێدا توابنەوە و لەهەمان کاتیشدا نەتوابنەوە ، بەجۆرێکی وا تێکەڵاوی بوون – Integration – کە ڕەنگە دانیشتوانە ئەسڵیەکە ئاوا وڵاتی خۆیان نەناسن، لە باری مێژوو ، ئەدەبیات و زۆر شتی تر . ئەوان ، واتە بەشێک لە پاڵەوانەکان، هیچ غەریب نین، نە لە رووی زمانەوە نە لە باری مێژووی وڵاتەکە و نەلەباری داب و نەریتەوە، بەجۆرێک تێکەڵاو بوون مەگەر خۆیان خۆیان بناسنەوە دەنا بەموو لە دانیشتوانی ئەو وڵاتە جیاناکرێنەوە . ئەم حاڵەتەش بێئەوەی ژیان و مێژوو وخۆشی ناخۆشی وڵاتی یەکەمیان بیرچوو بێ.

لەم شاکارە ئەدەبیەدا (چاوە) ستایڵێکی ئەدەبی نوێمان دەخاتە بەردەم کە پێم وایە کەم وێنەیە، باس لەو عیشقە دەکا کە نازانێ تەمەن چی یەو هیچ حیسابی بۆ ناکا، باس لە جێژو لەززەتی ماچی عاشقانە دەکا، باس لە عیشق دەکا لە ئاستی هەرە ڕومانسیە جوانەکەیدا ، لێرەدا هێمنی شاعیرم بیردەخاتەوە کە دەڵێ:

ئەوین نەبوایە پێی ناوە بخۆی سوێند
جیهان چۆڵبوو پەپوش تێیدا نەدەخوێند

لەوێوە بەرەو دنیای ڕازاوەی فۆلکلۆر و دەمانباتە بەردەرگای هونەرمەندی بەتوانا، دەستی زۆر ئازیزم (کاک محەممەدی ماملێ) و هەموو ئەو یاداگاریانەی پێکەوە هامنبووە وەک تابلۆیەک دەنێتە بەرچاوم لە گەڵ بلوێری شوانەکەی هێمن :

نیوە شەوە، دنیا خامۆش
دێتەگوێم ئاهەنگێکی خۆش
ئاهەنگێکی گیان پەروەرە
شادی هێنە خەفەت بەرە
ئاهەنگێکی دڵنەوازە
تارە؟ وێڵۆنە؟ یاسازە؟
نا..نا.. ئاهەنگی بلوێرە
جاوەرە گوێی بۆ ڕادێرە

چاوە، تێکهەڵکێشێکمان نیشاندەدا لە ناحەز و جوان ، لە شادی وخەم ، چەندین تراژیدیامان دەخاتە بەر چاو کە هەرکام لە پاڵەوانانی ئەم شاکارە بەسەریان هاتوە .

ئەمجا دەستمان دەگرێ و دەمانبا بۆ گردی سەیوانی سلێمانی و لەوێش بۆ مەزاری ژنە کوژراوە بەناو نیشانەکان و دەنگە سیحراویەکەی (فەیروزمان) بۆ دەچڕێ :

زوروني كل سنة مرة
حرام
تنسوني بالمرة
حرام

ئەمجا خۆی پەخشانە شیعرێک دەکاتە دیاری بۆ سەر ئەو مەزارە و لە کۆپڵەیەکیدا دەڵێ:

گشت ساڵێک لەدەمە و بەهارا
لە بەینی ڕۆژانی (ڤالانتاین) – هەشتی مارس – ئادارا
با گشتمان گوڵبەدەس بچینە سەردانیان
هەرکەس وا ئاشقە، هەرکەس وا شەیدای ژیانە
هەرکەس وا خەمخۆری بێنازی ژنانە
هەرکەس وا بە سکەی تیرۆری هەر ژنێ هەناوی قرچاوە

پۆل پۆل و تاک تاکی ژن و پیاو، کچ وکوڕ
ئەوانەی ئەڤینی ئازیزێک لە دڵیان ئاڵاوە
با بچینە سەردانی مەزاری خەمباریان
مەزاریان بکەینە جێ ژوانی ئاشقان
جێ ڕوانی ئاشقەنی دڵداران
ئەمجا دەمانبا بۆ نێو ڕەنج و دەردی کۆڵبەرانی کوردستانی ئێران ومەرگ و ژیانی کولەمەرگی و سەختی ئەوان و لەوێوە دەستمان دەگرێ بەرەو ڕاپەڕینەکەی (ژینا) گیان کە لەجیهانا بۆتە ڕەمزی تێکۆشان.
من پێم وایە (چاوە) دەرگایەکی لە نێو ماڵی ئەدەبیاتی کوردیدا کردۆتەوە و ڕێچکەیەکی شکاندوە کە تا ئێستا دەستی بۆ نەبراوە یا من نەمدیوە .
دەبا لەکۆتاییشدا من ئەم وێنە بکەم:

ئای! چاوە گیان
دەستت خۆش بێ وخامەت ڕەنگین
بۆ ئەو شاکارە ئەدەبییەی
خستمیە گریان
دواتر زەردەخەنەی
هێنایە سەر لێوم
ئومێدی بەخشیە دڵ، دەروون
بەخشیە گیان

ئەوەی کەوا تۆ نەخشاندت
عیشقە، جوانی
ماچی ئەویندارانە
لەجێ ژوان
نازانم ئەم شاکارەی تۆ چۆن بناسێنم
بەڵام شیعر
پەخشانە شیعر
سەرگوزەشتە، چیرۆک
یاخود ڕۆمان
یاخود هیچیان
یا هەمویان؟

ئای چاوە گیان
شاکارەکەت
هاوار وئازاری دڵە

دلە سافەکەی (کەسنەزان)
ئەوەی (شاد وشادی) گیان
یا خود ئەوەی (شاهۆ وگەشی)
یا (حەبیبە)
یاخود (فەرهاد وجەین) گیان

جگە لەهەموو ئەمانە ش
دەنگی زوڵاڵی (ژینا)یە
ئەو ژینا یەی ل□ بەردڵان
ژینا یەک ناو وناوبانگی
بوو بەمەشخەڵ بۆ خەباتی
ئازادی ژنان
لە گشت جیهان

یا خەباتێک
ئەو خەباتەی
من و تۆی خستە مەیدانێک
بۆ ئازادی
بۆ یەکسانی
بۆ رزگاری چەوساوەکان

عەبدوڵا ساڵح
٣١ – ١٢ – ٢٠٢٤

ڕاکـــردن لە کـــوردایەتی و قـەبـــوڵکردنی نـــامەردی.. گـۆران هەڵ□ بجەیی

{ئیسلامیەکان باشوور بەنمونە}

{خۆشەویستی وڵات شەرەفە، ئەوشەرەفەش بەزۆرنادرێت بەکەسانێک کە نەخوازن-شێخ سەعید پیران}

گەر تێکۆشانت پێ ناکرێت،گەر ناتەوێت لەگەڵ ئازارەکانی نەتەوەکەتدا بیت ،گەر هاوسۆزی بەرخوردان و خەباتی سەختی نەتەوەکەت نیت،گەر دڕندەیی و فاشیەتی ڕژێمە داگیرکەرەکان هەستی مردووت نابزوێنێت، تاڕادەیەک ئەمانە ئاسایین چونکە شتێک تۆی بەستوونیەتەوە بە نەتەوە و نیشتمانەکەتەوە ،تەنها زمانە،بەڵام ئەوەی ئاسایی نیە ئەم جۆرە مر□قانە دژ بە خواستی گەلەکەیان کاربکەن و ببنە چاوساغ و کۆیلەی دوژمنانی خودی نەتەوەی خۆیان .

لێرەدا بەپلەی یەک مەبەستم لە ئیسلامیەکانی باشوورە ،بە ئەحزاب و ڕەوت و مەلاو کەسایەتی و ژمارەیەکی زۆر لە ئیمانداران.بە ئەزمموونی ڕابردوودا بۆمان دەرکەوتووە کە ئەم جۆرە مسوڵمانانە ئەوەی جێگەی بایەخ نەبێت لایان پرسی نەتەوەیە،نەک هەر گرنگی نیە لایان بەڵکو هەمیشە دۆزی نەتەوەکەیان کردوەتە قوربانی ئاینەکەیان.لەکن ئەوان مسوڵمانێکی میانمار کە هەزارەها کم دوورە لێیانەوە پیرۆزترە لە کوردێکی بێ باوەڕیی وڵاتپارێز.ئامادەن هەموو کورد بکەنە قوربانی وڵاتێک،حیزبێک،ڕێکخراوێک یاکەسێکی مسوڵمان، ئیدی لەهەرکوێی ئەم هەسارەیە بێت.

ئەمانە لەمێژە دابڕاون لە هەستی بۆ خاک و نیشتمان خ□ش□ویستی ،د□توانم بڵێم هەڵوێستیان هاوتەریبە لەگەڵ گەڵ دامەزرێنەرو سەرانی ئیخوانی میسر .بۆنمونە حەسەن بەننای دامەزرێنەر دەڵێت[هیچ ئینتمایەکم بۆ نیشتمان نیە،وە سید قطبیش دەڵێت{نیشتمان لە مشتێ خۆڵی بۆگەن زیاتر هیچی ترنیە.]

لەڕابردوو وە لەئێستاشدا ئەو هەمووستەم و چەوساندنەوەو وێرانکاری و داگیرکاری و کووشتارەی سوپای ئەردۆغان لە عەفرین،سەری کانی ،گرێ سپی و د□ق□ر□کانی باکوور ئەنجامیداون ویژدانی مردویانی نەجوڵان و بەوشەیەکیش ئیدانەیان نەکرد،کەچی مسوڵمانێک لە دوورترین خاڵی جیهان بکوژرێت ئەمانە شیوەنی بۆدەگێڕن و میدیاکانیانی خۆیان پڕدەکەن لەهاوسۆزی بۆی.دڵنیام ئەم مسوڵمانە ئەردۆعانیانە بەلەناوچوونی ئەو ئەزموونە سەرکەوتوەی ڕۆژئاوا خۆشحاڵدەبن ،بەتایبەت گەر سەرکەوتوو ئەردۆغانی بەناو مسوڵمان بێت.

دەمێک لە ڕێگەی میدیاکانەوە بەگەرمی داکۆکی لە حەماس دەکەن لەکنیان زۆر ئاسای□و و بەئەرکێکی ئاینی دەزانن ،بەڵام دەمێک دەربارەی کوردی ڕۆژئاوا یا باکوور پرسیاریان لێدەکرێت ئەو دەمە یاخۆیان گێل دەکەن یادەڵێن باسەکەمان ئەوەنیە یا خود ئەوە بابەتێکی سیاسیە .

بەویژدانەوە دەڵێم کە ژمارەیەک لەئەندامانی حیزبە ئیسلامیەکان تادەگاتە ئاستی سەرکردایەتی،هەندێک مەلاو وتار خوێن ،پیاوانی ئاینی ناودار، ئیسلامی ئاسایی بەلایەن ،ئەمانە خاوەنی هەڵوێستی نەتەوەیی جوانن و بەردەوام داکۆکی لە خاک و نیشتمان دەکەن و سەرکۆنەی ڕژێمە چەوسێنەرەکان دەکەن ،ئەمانە جێگەی ڕێزو خۆشەویستین و ئومێدەوارم نمونەیان زیادبێت .دوای لێبوردن دەکەم کە ناوی ئەو بەڕێزانە یاداشت ناکەم نەکا ناوی کەسەکیانم لەیاد بچێت ببێت هۆی زویربوونی.

لەولاشەوە هەرچی مەلاو پیاوانی ئاینی تورک هەیە لەدەمی هێرشی سوپای تورکیا بەداگیرکردنی عەفرین، لەسەرجەم شارو شارۆچکەو گوندەکانی تورکیاوە لەمینبەری هەزارەها مزگەوتەوە نزاوپاڕانەوەیان بەسەرکەوتنی سوپای تورکیا دەکرد.هەموو گوێمان لەو مەلایانە بوو کەهاواری دەکردو بانگەوازی بۆ سەربازە تورکەکان دەکرد و دەیگووت {بەزەیتان بەمارەملکەدا بێتەوە بەڵام بەزەیتان بەکورددا نەیتەوەو بیانکوژن}.جاگەرئەمە هەڵوێستی ئیماندارێکی لەخواترس بێت ئەی دەبێ کەسێکی شۆڤێنی چیبێت؟ دڵنیام کە مەلا تورکەکان سەبارەت بەهەڵوێستیان بەرامبەر بەکورد هەمان هەڵوێستی ئەردۆغان و باخچەلی و حیزبەکانیانەو دەبنە شۆڤێنیەکی عەیار [٢٤].سەیرلەوەدا بوو لەو چەند هەزار پیاوی ئاینی و مەلایانەی کوردی باشوور ،نەمبیست کەسێک وەڵامی بداتەوە گەر نەرمە وەڵامێکیش بێت .

لەوانەیە مسوڵمانانی کورد نەزانن یا دەزانن و خۆیانی لێ گێل دەکەن کە ڕژێمە یەک لەدوای یەکەکانی تورکیا بە ئەردۆغانیشەوە هەموو کورد بەدوژمن دەزانن ئیدی چەکدار، بێچەک،عەلمانی،ئیسلامی و هەڵگرانی هەر ئاین و مەزهەب و ئایدیایەک بێت.

بە جوانکردنی دەسەڵاتەکەی خۆی ،ئەردۆغان چەند کوردێکی خۆفرۆشی مسوڵمان لەکاتی پێویستدا بەکاردەهێنێت ،ئەوانەش درێخیان نەکردوە لەو ڕووەوە و زیاد لە پێویست بەئەرکی جاشایەتی خۆیان هەستاون ، بۆنمونەی عەلی قەرەداغی،مەلا ئەحمەدی پێنجوێنی،مەلامەزهەری دەم هەڵاش،مەلاهەڵۆی کەمەرگر،یاخود سەرەکی حیزبە ئیسلامیەکان وەک سەلاحەدین بەهادین ،علی باپیر عیرفانی مەلا عەلی و هاوفکررەکان و ئەندامەکانیان.

لەهەر چوارپارچەی کوردستان چەند هەزارەک مزگەوت هەن ،ئەمانە لەلایەن مەلاو بانگخوازەوە بەڕێوەدەبرێن، ئەوەی بەم دەرکەوتووە ئەوەیە کە جگە لە بەشی باشوور سەرجەم مەلاکانی سێ بەشەکەی دیکە هەڵوێستی جوامێرانەیان هەیەو بەردەوام پشتگیری نەتەوەکەی خۆیان کردوە، تەنانەت هەندێکیان بەهۆی هەڵوێستی نیشتمانی و نەتەوەییانەوە دووچاری هەڕەش و گرتن و دەرکردن لەمەلایەتی بوونەوە

، بەتايبەتی مەلا بەڕێزەکانی ڕۆژهەڵات،کەچی ئەوانەی باشوور ب□ه□و□سترين ، ترسنۆکترين نامەردترين توێژن.واديارە ئەو نامەرد□يان پێ قەبوڵە کە بريتيە لەڕاکردن لەکوردا يەتی،دەی پيرۆزيان بێت نامەردی و جاشايەتی.

هەوڵ ئەدەم بتبينم.. نەوزاد بەندی

لە هەموو جێ ..
لە هەموو کات ..
کە پەنجەرە ئەکەمەوە ،
ئەمەوێ پێش کزەی کانون ،
هەناسەی تۆ بێت و بڕوات ..
کاتێ پۆليسی هات و چۆ ،
بە دەستێکی ڕامانئەگرێ ،
ئەمەوێ تۆ بی .. نەک هيچ کەس..
لەناو پاسا ،
ئەوەی ل□ بەردەممايه نا ،
با تۆ ئەوەی تەنيشتم بی ..
لەسەر شەقام ،
کاتێ سەر بەرز ئەکەمەوە ،
هەر کەسێ ببينم ، تۆ بی ..
تۆ هەورەکەی سەرسەرم بی ..
لە غەزەلنووس ،
نا .. نا.. ئەوەی تەنيشتم نا ،
تۆ ئەوەی بەرامبەرم بی ،
بە ديار دوو شەربەتی
ڕەنگپەڕيوی
ئەناسەوە ، دانيشين ..
بێ ئەوەی سەيری تۆ بکەم ،
باسی چاخی پێش تۆ ناسينت بۆ بکەم ..
لە فڕۆکەخانە ،

ک□ نتڕۆڵ ،
هاوێنەی کامێراکە نا ..
ئەمەوێ تۆ بمپشکنی ..
وەک عاشق ئاشکرا نەبم ..
سێبەرەکەم ئەبێ بە تۆ ،
قۆڵی ڕاستی
ئەکاتە ناو قوڵی چەپم ..
ل□ بەر باران ،
نیوەی چەترەکەم لادەدەم ،
وەک بڵێی زۆر نابا تۆ دێی ..
ل□ بەردەم چایخانەیەکی
سەفەریدا ،
کە قۆری و خەڵوز پێکەوە ،
قرچ قرچ ئاگر ئەتروکێنن ..
ئەوەی لە تەنیشتما داوای
چایەکی سەفەری ئەکا ،
ئەوە تۆی لەگەڵ چاکەدا ،
نوقوڵێکی بۆ ئەهێنن ..
ئەمەوێ ڕۆژانی باران ،
هەرچی لەسەر جادەکانە ،
هەموویان تۆ بن .. تەنها تۆ ..
دەماری مەچەکت لەناو
دەستما لێ با ..
کە بە دستی بەتاڵەوە ،
ئەگەڕێمەوە نیوەڕۆ ..

سوپایەکی نیشتیمانی.. کەریم قادر

بەپێی لێدوانی مەحمود ئەلمەشهەدانی، سەرۆکی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق، دۆناڵد ترەمپ سەرۆکی ه□□ب□ژ□ردراوی ئەمریکا داوایەکی لە محەمەد شەیاع سودانی سەرۆک وەزیرانی عێراق کردووە؛ پێویستە چەک

بەدەست دەوڵەتەوە بێت. ل□ ب□ن□مادا ئەو قسەیە بەو مانایە دێت، نا بێت ل□ پاڵ سوپا، هیچ هێزێکی دیکە، بۆ نموونە حەشدی شەعبی چەکی بەدەستەوە بێت کە لە ٦٨ گروپ و تاخم پێکهاتووە و بەگوێرەی ناوەندی سیاسەتسازان ژمارەی مونتەسیبەکانی ١٣٠-١٤٠ هەزار چەکدار دەبێت، هەروەها ڕێژەی ٨٥٪ی مونتەسیبەکانی لە پێکهاتەی شیعەن، هەریەک لە پێکهاتەی سونە و تورکمان و ئەوانیدیش ڕێژەیەکیان هەیە، بەڵام ل□ ئاستی سەرکردایەتیدا بە ڕێژەی ١٠٠٪ لەلایەن پێکهاتەی شیعەوە کۆنترۆڵکراوە.

بەداخەوە، لەوەتەی باشووری کوردستان بە عێراقی دەستکردەوە لکێندراوە، هەر لە سەردەمی پاشایەتییەوە تا دەگاتە سەردەمی عێراقی نوێ، سوپا ئامرازێک بووە بەدەستی حکومەت بۆ لێدان ل□ ب□زووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد کە دواترین لە ١٦ی ئۆکتۆبەر ل□ سەردەمی خولی یەکەمی دۆناڵد ترەمپ بوو و تا ئێستاش ئەو سوپایە لە هەڵکوتانە سەر مال□ی مرۆڤی کورد بەردەوامە، بەتایبەتی ل□ ناوچە دابڕێندراوەکانەوە.

ئەو داوایەی سەرۆکی ه□□ب□ژ□ردراوی ئەمریکا، بەوپێیەی ئەمریکا داهێنەری عێراقی نوێیە کاتێک کاری خۆی دەکات لەلایەک چاوسوورکردنەوەی ل□گ□□□ ب□ت، لەلایەکی دیکە دەبێت پێداگر بێت کە سوپایەک دروست بکرێت ل□ ئاستی سەرکردایەتی و مونتەسیبەوە گوزارشت لە پێکهاتەی ئەتنی و مەزهەبی عێراق بکات و دەستوورێکی هەبێت کە لەژێر هیچ بارودۆخێکدا لەسەر بنەمای سیاسەت و ئایدیۆلۆژیاوە کاری بەسەر ململانێ ناوخۆییەکان نەبێت و بڕیاری ش□□□ و بەکارهێنانی سوپا لەدەست تاکە دەسەڵاتێک نەبێت.

کتێب\ چیرۆکی مناڵان.. خەونەکەی دارا.. وەرگێڕانی: موکەڕەم رەشید تاڵەبانی

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن..

Mukaram_XawnDownload